

Афтанасів В. М.

здобувачка вищої освіти Інституту права,
Львівський державний університет внутрішніх справ

Дутко А. О.

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ПРАВО НА БАТЬКІВСТВО: АНАЛІЗ ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ ДОСТУПУ ДО КРІОБАНКІВ ТА ПОСТМОРТАЛЬНОЇ РЕПРОДУКЦІЇ

Кінець ХХ століття був періодом надзвичайних змін у повсякденному житті людей, особливо тих, хто живе в цивілізованому світі. Інноваційні та прогресивні підходи проникли практично в усі сфери людського буття і науки. Репродуктивна медицина не залишилася осторонь цього руху, продовжуючи стрімко розвиватися й даруючи людям щастя батьківства. Але чи може вона також врятувати світ від демографічної кризи?

Наукові досягнення часто змінюють наше сприйняття життя, наші світогляди та пріоритети. Однак, важливо розглядати ці зміни з правової точки зору. Нормативного закріплення не завжди вистачає для вирішення питань, пов'язаних з репродуктивною медициною. Деякі з новітніх технологій, які безпосередньо впливають на людину та суспільство, можуть сприяти реалізації прав або, навпаки, порушувати їх. Важливо збалансувати інновації з етичними та правовими аспектами, щоб забезпечити гармонію між науковим прогресом та захистом прав людини.

Репродуктивні права є важливою складовою сучасних прав людини. Вони включають право розпоряджатись своїм тілом та репродуктивним здоров'ям. Особливо ці права набули значення в контексті четвертого покоління прав людини [1].

Державний захист сім'ї, дитинства, материнства і батьківства, проголошений у ст. 51 Конституції України [2], також має неабияке значення для реалізації громадянами репродуктивних прав, які належать до числа загальноновизнаних. Ці права навряд чи можуть бути розміщені в традиційній класифікації прав і свобод, тому і пропонується відносити їх до новітнього, четвертого, покоління прав людини [3, с. 83].

Умови воєнного стану можуть суттєво впливати на репродуктивні права людини, зокрема жінок та чоловіків. Однією з інноваційних практик є **кріоконсервація** – зберігання чоловічих статевих клітин та жіночих яйцеклітин у кріобанках. Військовослужбовці мають право на репродуктивне батьківство, навіть під час війни, проте, важливо враховувати етичні та моральні аспекти такого виду штучного репродукування.

Згідно із статтею 50 Сімейного кодексу України, в п. 1 зазначено: «чоловік має право на батьківство», в той же час, п. 3 цієї статті наголошує, що «позбавлення чоловіка можливості здійснення репродуктивної функції у зв'язку з виконанням ним конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо нього є підставою для

відшкодування завданої йому моральної шкоди» [4]. Тому важливо досліджувати питання так званого «відкладеного батьківства» [5].

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» від 22.11.2023 №3496-IX [6] було внесено зміни до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.11.1991 №2011-XII [7], що відкрило нові можливості для військовослужбовців щодо збереження своїх репродуктивних клітин у кріобанках. Зокрема, в ч. 10 п. 1 ст. 11 зазначено, що вони мають право на безоплатне зберігання своїх репродуктивних клітин під час воєнного стану; здійснення забору та кріоконсервацію таких клітин, що є особливо важливим для збереження можливості особи мати дітей після виконання обов'язків перед Вітчизною.

Етично складним та законодавчо неврегульованим залишається питання **постмортальної репродукції**, що передбачає зачаття та народження дитини після смерті одного з партнерів, або життєдіяльність якого підтримується задля вилучення яйцеклітин чи сперматозоїдів. Загалом, постмортальна репродукція включає дві основні складові: запліднення з використанням статевих клітин, отриманих від померлого донора за його життя та запліднення з використанням статевих клітин, отриманих у донора після його смерті [8, с. 9].

У статті «The Walking Dead: Reproductive Rights For The Dead» автори Ellen Trachman та William E. Trachman досліджували питання постмортальної репродукції. Вони дійшли висновку, що здатність людини розмножуватись тепер виходить за межі життя. Це включає надання генетичного матеріалу для народження дитини або навіть пожертву іншим, невідомим людям для репродуктивних цілей. Автори впевнені, що кожному необхідно забезпечити реалізацію права на посмертне вилучення статевих клітин для цілей батьківства та материнства, незалежно від статі та медичних складнощів такої процедури [9, с. 114].

Існує важливий недолік у правовому регулюванні репродуктивних прав, незважаючи на їх значимість. Проблема полягає як у відсутності національного офіційного закріплення таких прав, так і в їх відсутності на міжнародному рівні. На сьогоднішній день, пряма та детальна юридизація репродуктивних прав людини відсутня, зокрема щодо прав, пов'язаних з постмортальною репродукцією.

Важливим є і те, що в Україні, на даному етапі розвитку законодавства, немає норм, які б регулювали посмертне вилучення, зберігання та використання статевих клітин для жодних цілей.

Однак, на Всесвітніх конференціях прийнято ряд документів, які стосуються репродуктивних прав. Наприклад, Міжнародна конференція з народонаселення та розвитку, яка відбулася у Каїрі в 1994 році [10], встановила підхід до захисту репродуктивного здоров'я. Також, Четверта Всесвітня конференція з питань середовища жінок, яка відбулася в Пекіні у 1995 році [11], сприяла розумінню репродуктивних прав та їх орієнтованому переліку.

Окрім того, Конвенція про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини (Конвенція про права людини та

біомедицину [12]) встановила основи дотримання прав людини при застосуванні біомедичних технологій, включаючи допоміжні репродуктивні технології.

Постмортальна репродукція є цікавим прикладом реалізації репродуктивних прав людини-донора статевих клітин. Наприклад, чоловік, дізнавшись про смертельну хворобу, може включити в заповіт або укласти спеціальний документ, де висловлює згоду на вилучення його репродуктивних клітин після смерті для запліднення партнерки та подальшого народження дитини. Таким чином, чоловік самостійно реалізовує своє право на батьківство та інші репродуктивні права ще за життя, але результат – народження дитини – відбудеться після його смерті.

Хочемо зазначити, що для постмортальної репродукції не обов'язково починати реалізовувати право лише за життя. Сама постмортальна репродукція може бути реалізована після смерті, якщо вдасться довести волю померлого до реалізації, наприклад, права на батьківство. Важливо враховувати, що різниця залежить від національного законодавства кожної країни та ролі судової практики.

Один з найяскравіших прикладів, пов'язаних з правом на батьківство, виник у справі Evans проти Сполученого Королівства перед Європейським судом з прав людини. У цій справі після повідомлення заявниці про хворобу, лікування якої призведе до втрати її репродуктивної здатності, вона разом з партнером здійснила кріоконсервацію ембріона. Проте після розриву стосунків між ними партнер відмовився від використання кріоконсервованого ембріону для подальшого запліднення [13].

Суд визнав рівнозначність права на батьківство та права на материнство між партнерами і пояснив, що жодне з них не має переваги над іншим. Це важливий прецедент, який підтверджує, що навіть у надзвичайно важливих ситуаціях ЄСПЛ ставить ці права на однаковий рівень.

Підводячи підсумки, видається доцільним говорити про те, що завдяки прогресу в біомедицині людина тепер має можливість продовжити свій рід, стати батьком чи матір'ю після смерті одного з партнерів. Постмортальна репродукція, яка включає народження дитини із використанням репродуктивних клітин померлої особи, стала фактично рівнозначною реалізації репродуктивних прав, здійснених за життя.

Варто також розглядати репродуктивні права військовослужбовців, які можуть потребувати захисту й підтримки під час та після війни. Важливо забезпечити, щоб доступ до кріобанків не був обмежений, адже дозвіл на збереження репродуктивних клітин та планування майбутнього батьківства є важливим аспектом для демографічної стабільності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афтanasів В.М. Евтаназія: до питання легалізації в Україні. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: збірник тез доповідей учасників VIII Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 08 грудня 2022 року). Упорядники: Д.Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С.10-13.

2. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

(дата звернення: 10 квітня 2024 р.)

3. Дутко А.О. Репродуктивні права фізичної особи: сутність, поняття та класифікація. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2016. Випуск 3. С. 82-90.

4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10 квітня 2024 р.)

5. Дутко А.О. Право на відкладене батьківство/материнство – окремі питання правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Вип. 1 частина 1. 2024. С. 191-195

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство): *Закон України* від 22.11.2023 №3496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20#n9> (дата звернення: 10 квітня 2024 р.)

7. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: *Закон України* від 20.11.1991 №2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 10 квітня 2024 р.)

8. Марків А.С. Правовий аналіз постмортальної репродукції в аспекті прав людини. *Магістерська робота*. Київ. 2019. 103 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/0f276ff9-208e-4ec5-b942-b50f0d359072> (дата звернення: 08 квітня 2024 р.)

9. Trachman, Ellen; Trachman, William E. «The Walking Dead: Reproductive Rights for the Dead,» *Savannah Law Review* vol. 3, no. 1 (2016): p. 91-116. URL: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.iournals/savanlr3&i=97> (дата звернення: 10 квітня 2024 р.)

10. Programme of Action adopted on the international conference on Population and Development, Cairo 1994. *United Nations Population Fund* 2004. URL: <https://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/PoA> (дата звернення: 09 квітня 2024 р.)

11. Beijing Declaration and Platform for Action. *The Fourth World Conference on Women, Beijing* 4-15 September 1995. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf> (дата звернення 10 квітня 2024 р.)

12. Конвенція про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 4.04.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994> (дата звернення: 10 квітня 2024 р.)

13. The European Court of Human Rights. *The case of Evans v. the United Kingdom*. judgement from 10 April 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80046> (дата звернення: 10 квітня 2024 р.)